

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.176.8>

Data przesłania artykułu: 26.01.2022

Data akceptacji artykułu: 15.03.2022

OLENA SYNCHAK

Ukraiński katolicki uniwersytet, Lwów, Ukraina

(Ukrainian Catholic University, Lviv, Ukraine)

Лексикографка чи лексикографиня? Українсько-польські паралелі жіночого словотворення

Leksykografka or leksykografynia?

Ukrainian-Polish parallels of feminine word formation

Abstract

This article reveals the similar and different word-formative types of feminine personal nouns in the Ukrainian and Polish languages, which were selected from the modern dictionaries and compared. Using lexicographic sources, corpora and statistics, the author tests the hypothesis of Polish influences on the word formation of Ukrainian feminine terms. As a result of the study, a possible Polish influence was found on the word-formative type of feminines with *-(Ч)ИИ(Я)*, which testifies to the convergence of Ukrainian with West Slavic languages. At the same time, original Ukrainian feminine personal nouns are created mainly with the help of the formants *-ИЦ(Я)* and *-ИИ(Я)*, and these suffixes are added without alternation of consonants, which is more typical for newly coined Polish feminine terms.

Keywords: feminine personal nouns (feminines), word-formative type, word-formative model, word-formative variants, General Regionally Annotated Corpus of Ukrainian (GRAC), *Web Dictionary of Ukrainian Feminine Personal Nouns*

Leksykografka czy leksykografynia?

Українсько-польские паралели словотворства жіночого

Streszczenie

W artykule przedstawiono podobne i różne typy słowotwórczych form kobiecych w językach ukraińskim i polskim, które zostały wybrane ze współczesnych słowników i porównane. Posługując

сіє źródłami leksykograficznymi, korpusami i statystykami, autorka rozpatruje hipotezę polskich wpływów na słowotwórstwo ukraińskich terminów żeńskich.

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono możliwy wpływ polski na słowotwórczy typ z *-(Ч)ИИ(Я)*, co świadczy o podobieństwie języka ukraińskiego z językami zachodniosłowiańskimi. Jednocześnie oryginalne ukraińskie nazwy żeńskie tworzone są głównie za pomocą formantów *-ИЦ(Я)* i *-ИИ(Я)*, a sufiksy te dodawane są bez przemienności spółgłosek, co jest bardziej typowe dla nowo powstałych polskich feminatywów.

Słowa kluczowe: nazwy żeńskie (feminatywy), typ słowotwórczy, model słowotwórczy, warianty słowotwórcze, korpus języka ukraińskiego z adnotacjami regionalnymi (GRAC), internetowy słownik nazw żeńskich języka ukraińskiego

Фемінітиви викликають нині бурхливі дискусії і в українському суспільстві, і в українському мовознавстві. Одні вважають жіночі назви на кшталт *депутатка, міністерка, послія, доцентка, науковиця* та ін. виразником нашої епохи й активно пропагують їх у вжиток (Брус, 2009; Пузиренко, 2000; Семенюк, 2000; Нелюба, 2011; Кислюк, 2013; Пономарів, 1999 та ін.), інші стверджують, що фемініні новотвори здебільшого знижено стилістично марковані (Архангельська, 2014, с. 32; Вакуленко, 2018, с. 88; Тараненко, 2015, с. 68–70 та ін.) чи навіть спотворюють українську мову (Архангельська, 2019, с. 373). Поза тим, громадянське суспільство і медія взяли жіночі назви на озброєння, тож завдяки їм кількість фемініних новотворів нині зростає невпинно. Очевидно, що без таких нагальних засобів корпусного планування, як словники, довідники та онлайн-платформи, фемінізація в сучасній українській мові відбувається досить хаотично.

Внести ясність щодо того, як жіночі назви функціонують в українській мові протягом останнього століття покликаний *Вебсловник жіночих назв української мови*¹ (надалі – Вебсловник), над створенням якого Олена Синчак працює з 2018 року. Цей словник налічує 2000 словникових статей, у яких наведено тлумачення фемінітивів, приклади їх уживання та вказівки на лексикографічні джерела, у яких їх засвідчено. Крім того, словник подає словотвірні варіанти жіночих назв (наприклад: *лексикографиня // лексикографка, фотографиня // фотографка* та ін.), які супроводжено рекомендаціями щодо того, якому варіанту варто віддати перевагу. У перебігу роботи над цими рекомендаціями виявилось, що верифікації пропонов сприяє їх зіставлення із західнослов'янськими мовами, насамперед польською.

Тож у пропонованій статті дані *Вебсловника* буде зіставлено з польськими жіночими назвами, засвідченими у *Словнику жіночих назв польської мови (Słownik nazw żeńskich polszczyzny)* за редакцією Анни Мавохи-Крупі (Małocha-Krupa, 2015). Особливість обох словників полягає в тому, що в них

¹ У січні 2022 року Вебсловник жіночих назв української мови опубліковано на лексикографічній платформі: r2u.org.ua.

поєднано засяг жіночих назв, засвідчених словниками та літературними джерелами ХІХ–ХХ ст., які вже відійшли в історію, із фемінними новотворами із медій, які ще не кодифіковано словниками (Маюша-Кгура, 2015, с. 11).

Зіставлення допоможе виявити спільні й відмінні моделі фемінного словотворення в українській та польській мовах, а відтак, підтвердить або спростує наявність польського впливу на окремі жіночі назви української мови. Гіпотезу про вплив польської мови на словотвірну фемінізацію в українській мові (що виявляється в мовній практиці Західної України та західної української діаспори) чи не вперше висунув Олександр Тараненко (Тараненко, 2015, с. 105–106), а згодом цю думку підхопила Алла Архангельська (Архангельська, 2019, с. 81). У цій розвідці, з одного боку, буде здійснено спробу перевірити їхню гіпотезу про польські впливи на словотвірні моделі українських фемінітивів, а з другого боку, авторка верифікує власні припущення стосовно рекомендованого вибору словотвірного варіанта до Вебсловника. Окрім методу зіставлення, для цього буде використано статистичний метод, а також залучено дані з корпусу української мови ГРАК².

Перша подібність у системах фемінітивів польської та української мов виявляється в переважанні новотворів із суфіксом *-K(A)*. Зокрема, з його допомогою утворено такі новітні жіночі назви: *blogerka* – блогерка; *hakerka* – гакерка; *instalatorka* – інсталаторка; *menadżerka/menedżerka* – менеджерка; *moderatorka* – модераторка; *notariuszka* – нотаріуска; *parlamentarzystka* – парламентарка; *policjantka* – поліціантка; *premierka* – прем'єрка; *prezydentka* – президентка; *programistka* – програмістка; *prokuratorka* – прокурорка; *raperka* – ренерка; *rektorka* – ректорка; *slamerka* – слемерка, *taksówkarka* – таксистка; *urbanistka* – урбаністка; *wikipedystka* – вікіпедистка та ін. Прикметно, що в польській мові завдяки приєднанню суфікса *-K(A)* утворено назви спеціалісток із різних галузей права: *administratywistka* (спеціалістка з адміністративного права), *cywilistka* (спеціалістка з цивільного права). Тоді як українською мовою відповідні юридичні назви можна передати лише описово.

Увагу привертають польські фемінітиви із суфіксоїдом *-graf* (від грец. γράφω ‘пишу’), що приєднує суфікс *-K(A)*: *demografka*, *etnografka*, *fotografka*, *kartografka*, *leksykografka*, *poligrafka*, *scenografka*. Натомість в українськомовному медійному узусі цей суфіксоїд зазвичай поєднують із суфіксом *-ИИ(Я)*: *етнографиня*, *фотографиня*, *лексикографиня* та ін. При цьому мовці керуються моделлю *граф* – *графиня*. Та якщо суфіксоїд *-граф* німецького походження (нім. *Graf*) цілком закономірно приєднує суфікс *-ИИ(Я)*, творячи андронімічні назви чужоземних володарок: *графиня*, *ландграфиня*, *пфальцграфиня*, *маркграфиня*, — то назви жінок за професією із суфіксоїдом

² М. Шведова, Вальденфельс, фон Р., Яригін, С., Крук, М., Рисін, А., Возняк, М. *Генеральний регіонально анований корпус української мови (ГРАК)*. Київ, Осло, Єна, режим доступу: uacorus.org.

-*graf* грецького походження видаються доречнішими із суфіксом *-K(A)*: *демографка*, *етнографка*, *фотографка*, *картографка*, *лексикографка*, *поліграфка*, *сценографка* та ін. Насамперед тому, що суфікс *-K(A)* дає змогу уникнути графічного збігу з *графиня*, який хоч і не критичний, але небажаний, а крім того, у фемінитивах із цим суфіксом дотримано закону мовної економії. Тож порівняння української та польської систем фемінитивів разом із зверненням до етимології уможливають критичний погляд на поширені в українських медіях моделі жіночого словотворення, а відтак, допомагають обрати доречний фемінізувальний суфікс.

Спільною рисою фемінних систем української і польської мов є чергування *к–ч*, яке відбувається наприкінці твірної основи після додавання до неї потужного суфікса *-K(A)*: *akademiczka* – *академічка*, *fizyczka* – *фізичка*, *matematyczka* – *математичка*, *medyczka* – *медичка*, *pragmatyczka* – *прагматичка*, *prozaiczka* – *прозаїчка*, *romantyczka* – *романтичка*, *satyryczka* – *сатиричка*, *sceptyeczka* – *скентичка*, *sympatyczka* – *симпатичка* та ін. Однак відмінність між аналізованими мовами полягає в тому, що серед українських фемінних новотворів чергування приголосних охоплює обмежену кількість слів, а в польській мові воно поширюється на всі твірні основи із *-ik/-uk*. Крім того, перелічені українські назви виражають здебільшого семантично і стилістично знижені смисли (пор.: *математик* — фахівець із математики; учитель математики; *математичка* — учителька математики; *романтик* — послідовник романтизму, романтично налаштована людина; *романтичка* — романтично налаштована жінка та ін.).

Через стилістичну девальвацію жіночих назв із чергуванням *к–ч* (*алкоголичка*, *холеричка*, *склеротичка*, *шизофренічка*, *стигматичка* тощо) в українській мові розвинулася словотвірна модель „основа на *-IK/-IK + IH(Y)*”, яка передбачає приєднання суфікса без чергування: *analityczka* – *аналітикиня*, *astrofizyczka* – *астрофізикиня*, *biochemiczka* – *біохімікиня*, *botaniczka* – *ботанікиня*, *chemiczka* – *хімікиня*, *historyczka* – *історикиня*, *klasyuczka* – *класикиня*, *krytyczka* – *критикиня*, *liryczka* – *лірикиня*, *mechaniczka* – *механікиня*, *polityczka* – *політикиня*, *psychoanalityczka* – *психоаналітикиня*, *techniczka* – *технікиня*, *teoretyczka* – *теоретикиня*, *tragiczka* – *трагікиня*, *genetyczka* – *генетикиня*, *graficzka* – *графікиня*, *informatyczka* – *інформатикиня*. Ця модель дає змогу уникнути зневажливої конотації під час творення фемінитивів в українській мові, а відтак, — сприяти справедливому називанню жінки в різних сферах діяльності, у тому числі і в науці.

Подібно, приєднання фемінного афікса *-K(A)* до суфіксоїда *-log/-лог* у польських новотворах спричиняє чергування *g–ż (г–жс)*, а у відповідних українських жіночих назвах суфікс *-IH(Y)* приєднується до суфіксоїда *-лог* без чергування: *alergolożka* – *алергологиня*, *anestezjolożka* – *анестезіологиня*, *antropolożka* – *антропологиня*, *archeolożka* – *археологиня*, *astrolożka* – *астрологиня*, *biolożka* – *біологиня*, *ekolożka* – *екологиня*, *endokrynolożka* –

ендокринологія, *etnologia* – етнологія, *farmakologia* – фармакологія, *fenomenologia* – феноменологія, *ginekologia* – гінекологія, *ideologia* – ідеологія, *kardiologia* – кардіологія, *meteorologia* – метеорологія, *narratologia* – наратологія, *onkologia* – онкологія, *pedagogia* – педагогія, *politologia* – політологія, *psychologia* – психологія, *sociologia* – соціологія та ін. Аналізовані мови виробили власні способи фемінізації суфіксоїда *-log/-лог*, який тривалий час вважали таким, що не підлягає творенню фемінітивів: польська мова — завдяки суфіксу *-K(A)* і чергуванню *g – ż (t – ję)*, українська — завдяки новопосталій моделі „основа на *-ЛОГ+ -ИН(Я)*”.

Очевидно, українська мова уникає чергування приголосних у фемінних новотворах, аби унебезпечитися від їх зневажливого стилістичного забарвлення, тоді як польська, навпаки, пристосовує неологізми до давньої моделі словотвору із палаталізацією. Знаменно, що випрацювані в обох мовах моделі фемінізації суфіксоїда *-log/-лог* уможливають називання жінок за медичною та науковою діяльністю, які досі функціонували як маскулінітиви (*алерголог, кардіолог, антрополог, соціолог* та ін.).

Подекуди польським фемінітивам із суфіксом *-K(A)* відповідають українські назовники із суфіксом *-ИЦ(Я)* (*ankieterka* – анкетувальниця, *maratonka* – марафонниця, *siedmioboistka* – семибориця, *strażaczka* – пожежниця, *tatuazystka* – татуювальниця, *testerka* – тестувальниця, *wioślarka* – веслувальниця) або рідше *-ИН(Я)* (*anatomka* – анатомія, *pilotka* – пілоткиня, *ministerka* – міністриня / міністерка). Причому якщо в польських жіночих назвах звично спостерігаємо чергування приголосних *k – cz (к – ч)*, то в українських фемінітивах чергування вдається уникнути завдяки приєднанню суфікса *-ИЦ(Я)* (*muzealnica* – музейниця, *pułkowniczka* – полковниця, *ratownicza* – рятувальниця, *strażnicza* – охоронниця, *urzędnicza* – урядовиця, *wartownicza* – ваптівниця, *naczelnicza* – начальниця, *prawniczka* – правниця, *rzeczniczka* – речниця).

Цікаво, що кілька польських назв на *-lożka* співвідносяться з українськими назовниками із суфіксом *-ИЦ(Я)*: *teatrolóżka* – театрознавиця, *muzeolożka* – музеєзнавиця, *muzykolożka* – музикознавиця. Останні українські фемінітиви побудовано за випрацюваною ще в часи українізації словотвірною моделлю, за якою чоловіча основа на *-ЕЦЬ* приєднує суфікс *-ИЦ(Я)*. Зокрема, у Російсько-українському словнику за редакцією А. Кримського наведено цілу низку назв жінок у науці, утворених за цією моделлю: *народознавиця, книгознавиця, краєзнавиця, літературознавиця, мовознавиця, природознавиця*³.

³ Див.: r2u.org.ua. У пошуковику на сайті варто задавати то маскулінітив (бо окремі жіночі назви подано скорочено, наприклад: природознавець, -знавиця), то фемінітив (наприклад, слово народознавиця подано як окрему словникову статтю, не пов'язану з маскулінітивом).

Другий за продуктивністю фемінізувальний суфікс у польській мові -*YNI* / -*INI*. Цей формант близько XVIII ст. витіснив суфікс -*IN(A)* в таких назвах, як *dawczyna*, *dozorczyzna*, *zdrajczyzna* та ін. (Maniūo). Утвореним із його допомогою жіночим назвам відповідають українські фемінітиви із суфіксом -*ИЦ(Я)*: *naukowczyuni* – науковиця, *dostawczyuni* – постачальниця, *kurczyuni* – купчиця, *wykonawczyuni* – виконавиця, *nadawczyuni* – надавиця, *nadzorczyuni* – наглядальниця, *przedsiebiorczyuni* – підприємниця, *przemysłowczyuni* – промисловиця, *przestępczyuni* – злочинниця, *przywódczyuni* – провідниця, *radczyuni prawna* – радниця з питань права, *winowajczyuni* – винуватиця, *wykonawczyuni* – виконавиця, *wynalazczyuni* – винахідниця, *prorokini* – пророчиця, *śmiałkini* – сміливиця. Причому в польських прикладах приєднання моціного афікса -*YNI* / -*INI* до твірних основ на -*ca*, -*es*, -*ik* зумовлює чергування *c/k* – *cz*: *wykonawca* – *wykonawczyuni*, *naukowiec* – *naukowczyuni*, *następnik* – *następczyuni*. З-поміж українських фемінітивів чергування спостерігаємо в кількох кореляційних парах: *купець* – *купчиця* (*купчиня*), *пророк* – *пророчиця*.

Польська кореляційна пара *znawca* – *znawczyuni* формує цілу вервичку назв жінок за галуззю науки, тоді як їх українські відповідники утворено за моделлю „основа на -*ЕЦЬ* + -*ИЦ(Я)*”, проминаючи аналогію із парою *знавець* – *знавчиня*: *bibliotekoznawczyuni* – книгознавиця, *filmoznawczyuni* – фільмознавиця, *językoznanwczyuni* – мовознавиця, *literaturoznawczyuni* – літературознавиця, *medioznawczyuni* – медієзнавиця, *przyrodoznawczyuni* – природознавиця та ін. Тобто якщо в перелічених польських фемінітивах визначальним є закон аналогії (*filmoznawca* – *filmoznawczyuni*, бо *znawca* – *znawczyuni*), то у відповідних українських жіночих назвах переважає закон мовної економії (*знавець* – *знавчиня*, але *фільмознавець* – *фільмознавиця*).

Здійснений у корпусі ГРАК та в Гуглі пошук контекстів уживань виявив, що фемінітиви *літературознавиця*, *мовознавиця*, *бібліотекознавиця* вживають українською мовою значно частіше, ніж ближчі до польської мови варіантні назви *літературознавчиня*, *мовознавчиня*, *бібліотекознавчиня* та ін. Для цього можливі кілька пояснень. По-перше, в українській мові фемінізувальний суфікс -*ИЦ(Я)* продуктивніший, ніж -*ИН(Я)*: за моїми підрахунками, із суфіксом -*ИЦ(Я)* утворено 26% сучасних фемінних новотворів, тоді як зі суфіксом -*ИН(Я)* – 15,4% (див.: Рис. 1). По-друге, словотвірна модель „основа на -*ЕЦЬ* + -*ИЦ(Я)*” засвідчує історичну тяглість щонайменше з періоду українізації, а також відповідає законам милозвучності й мовної економії. По-третє, суфікс -*ИЦ(Я)* виявляє значну продуктивність у фемінітивах, утворених від чоловічих основ, які постали завдяки основоскладанню (*миротворець* – *миротвориця*, *промовописець* – *промовописиця* та ін.).

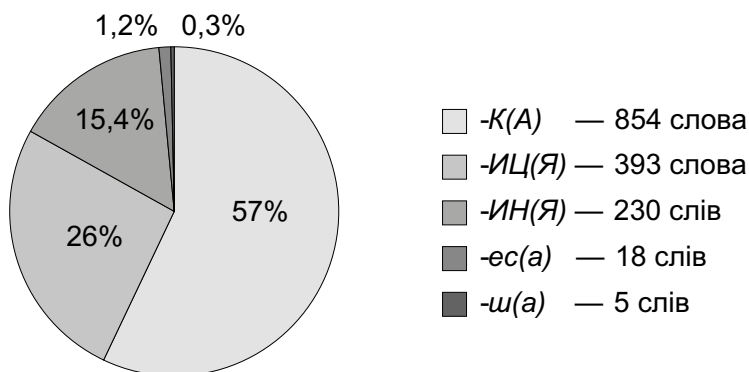


Рис. 1. Продуктивність фемінізувальних суфіксів серед українських новотворів

Источник: на основі кількісного аналізу лексики Вебсловника.

Про переважання суфікса *-ИЦ(Я)* в українських жіночих назвах із основоскладанням, свідчать, зокрема, такі приклади: *pracodawczyni* – *працедавиця*, *cidotwórczyni* – *чудотвориця*, *krasotówczyni* – *красномовиця*, *ofiarodawczyni* – *жертводавиця*, *pożyczkobiorczyni* – *позичальниця*, *pracodawczyni* – *працедавиця*, *spadkobierczyni* – *спадкоємиця*, *spadkodawczyni* – *спадкодавиця*, *usługodawczyni* – *послугодавиця*, *cidotwórczyni* – *чудотвориця*. В усіх наведених називаннях польському *-(cz)yni* відповідає український суфікс *-ИЦ(Я)*. Подекуди польському *-(cz)yni* може відповідати й український суфікс *-К(А)*: *zdobycwczyni* – *здобувачка*, *wywiadowczyni* – *вивідувачка*, *zbawczyni* – *визволителька*, *romysłodawczyni* – *зачинателька*, *prześladowczyni* – *переслідувачка*, *przetwórczyni* – *перетворювачка*, *władczyni* – *володарка*, *wybauwczyni* – *визволителька*, *wychowawczyni* – *вихователька*, *wykladowczyni* – *викладачка*. Однак у цьому випадку українські назви постають від твірних основ, що не зазнали основоскладання.

Водночас можемо перелічити низку прикладів, коли польським фемінітивам із суфіксами *-YNI / -INI* відповідають українські жіночі назви із суфіксом *-ИН(Я)*: *burmistrzyni* – *бурмістриня*, *chirurgini / chirurgka* – *хірургиня*, *członkini* – *членкиня*, *filologini/filolożka* – *філологиня*, *matriarchini* – *матріархиня*, *monarchini* – *монархиня*, *patriarchini* – *патріархиня*, *przodkini* – *предкиня*. Причому чимало з них засвідчують українсько-польські паралелі жіночого словотворення із *-(cz)yni/-(k)ini* — *-(ч)иня/-(к)иня*: *krawczyni* – *кравчиня*, *członkini* – *членкиня*, *łowczyni* – *ловчиня*, *fachowczyni* – *фахівчиня*, *znawczyni* – *знавчиня*, *tówczyni* – *мовчиня*, *piewczyni* – *співчиня*, *wyborczyni* – *виборчиня*, *wydawczyni* – *видавчиня*, *sprzedawczyni* – *продавчиня*, *stworzycielka / stwórczyni* – *творчиня*, *twórczyni* – *творчиня*, *spółtwórczyni* – *співтворчиня*, *świadkini* – *свідкиня*, *kierowczyni* – *водійчиня* та ін.

Оскільки більшість із наведених українських фемінітивів не засвідчено у словниках часів українізації (окрім назв *кравчиня*, *членкиня*⁴), справедливо припустити, що вони розвинулися зі середини ХХ до початку ХХІ ст. Підтвердження цієї тези знайдемо, якщо перевіримо наявність перелічених слів у корпусі української мови ГРАК. Зокрема, єдиний засвідчений у джерелах ще на початку ХХ ст. фемінітив *дозорчиня* вживає Леся Українка у драмі *Осінь казка* (1905) („Тепер я... *дозорчиня* над всіма хлівами”). Назовники *членкиня*, *продавчиня* трапляються в текстах із сорокових–п’ятдесятих років; слово *творчиня* вживають, починаючи з дев’яностих років ХХ ст.; тоді як *видавчиня*, *знавчиня*, *фахівчиня* засвідчено в текстах аж у двохтисячних роках.

Інші дослідники схиляються до думки про раніші впливи західнослов’янських мов. О. Тараненко говорить про вплив насамперед польської на розвиток словотвірного типу із *-ЧИИ(Я)/-КИИ(Я)* в українській мові, проводячи паралелі між кореляційними парами укр. *мистець* – *мисткиня* та пол. *mistrz* – *mistrzyni* („майстриня”), укр. *член* – *членкиня* та пол. *członek* – *członkyni*, укр. *продавець* – *продавчиня* та пол. *sprzedawiec* – *sprzedawczyni* (Тараненко, 2015, с. 105). Дослідник вважає, що цей

словотвірний тип в українській загальнонародній мові повніше зберігся, як відомо, на західноукраїнських теренах (*мовець* – *мовкиня*, *шевець* – *шевкиня*): Жел., в етнонімії: *німкєня*, *туркиня*, *чехиня*), маючи безперечне підживлення і з боку західнослов’янських мов (у цій групі слов’янських мов він представлений найповніше), і, відповідно, в мовній практиці західної української діаспори. (Тараненко, 2015, с. 106)

Своєю чергою, А. Архангельська відстежує цілу низку фемінітивів із формантом *-ИИ(Я)* в русинському діалекті⁵: *предкыня*, *противникыня*, *пророкиня*, *посланкыня*, *познаємкыня*, *бездіткыня*⁶, *дукиня*, *купчиня*, *продавчиня*. Дослідниця припускає, що ці слова могли постати під впливом „словацької (а через її посередництво — і чеської)” в результаті міжмовних взаємодій закарпатських русинів в Підкарпатській Русі, яка з 1919 до 1938 року перебувала у складі Першої Чехословацької Республіки (Архангельська, 2019, с. 182).

Як на мене, вплив західнослов’янських мов не можна відкидати, хоча іноді він відбувався із суттєвим запізненням. До прикладу, польські назви *wyborczyni*, *wydawczyni* наведено вже в *Słowniku języka polskiego* Я. Карлович та ін. (1900–1927), однак відповідні українські назовники — *виборчиня*, *видавчиня* — ще не засвідчено у словниках часів українізації, їхнє побутування в узусі припадає на двохтисячні роки, а сучасні словники й досі їх

⁴ Фемінітиви *кравчиня*, *членкиня* подає Словник ділової мови. Термінологія та фразеологія (Дорошенко, Станіславський, Страшкевич, 1930, с. 244). Фемінітив *кравчиня* наведено також в інших словниках (Кримський, Єфремов, 1924–1933; Грінченко, 1927–1928).

⁵ На основі даних словника: Керча, І. (2007). *Словник русинсько-руський*: У 2 т. Ужгород: Полі-Прінт.

⁶ Слово *бездіткыня* числиться теж в інших словниках (Яворницький, 1920, Т. 1; Кримський, Єфремов, 1924–1933).

не подають. Водночас *членкиня*, *мисткиня* вживаються в часи українізації, у мовленні української діаспори, а згодом повертаються в Україну в перші роки незалежності. Їхня близькість до польських назв *członkini*, *mistrzyni* не викликає сумніву. Та чи з'явилися вони в українській мові під впливом польської, а чи просто розвинулися за давньою словотвірною моделлю (*кравець* – *кравчиня*, *дозорець* – *дозорчиня*) — залишається питанням дискусійним.

Дослідження Марії Брус доводить, що словотвірний тип фемінітивів на *-ИИ(Я)* успадкований ще із праслов'янської мови. Зокрема, зі спільнослов'янської мови збереглися такі жіночі назви: *богини*, *берегини*, *грекыни*, *кънягыни*, *рабыни*; у давньоукраїнській період з'явилися слова *болгарыня*, *боярыня*, *чехыня* та ін. (Брус, 2019, с. 101), а староукраїнська мова XVI–XVII ст. збагатилася фемінітивами *врагиня*, *господиня*, *другиня*, *инокиня*, *своякиня*, *служебкиня* та ін. (Брус, 2019, с. 127). До XX століття ця модель фемінного словотворення була малопродуктивною і тільки у XXI ст. набула значної продуктивності.

Примітно, що до XX ст. приєднання форманта *-(К)ИИ(Я)* відбувалося здебільшого без чергування (окрім *князь* – *княгиня*, *кравець* – *кравчиня*): *грек* – *грекыня*, *лемко* – *лемкиня*, *друг* – *другиня*, *свояк* – *своякиня*, *член* – *членкиня* та ін. На західноукраїнських теренах ще наприкінці XIX ст. засвідчено жіночі назви *шевкиня* (вживали Іван Франко, Катря Гриневичева), *мовкиня* (наведено у словнику Євгена Желехівського (Желехівський, 1886, т. 1). Починаючи зі середини XX століття і до початку XXI ст. спостерігаємо справжній сплеск фемінного словотворення із формантом *-(Ч)ИИ(Я)*: *продавець* – *продавчиня*, *видавець* – *видавчиня*, *фахівець* – *фахівчиня*, *борець* – *борчиня*, *мовець* – *мовчиня*, *курець* – *курчиня*, *творець* – *творчиня* та ін. Причому окремі з цих новотворів потіснили давніші словотвірні варіанти: фемінітив *продавчиня* витіснив слово часів українізації *продавни́ця*; фемінітив *видавчиня* потіснив назву *видавни́ця*, засвідчену і в СУМі (СУМ, 1970, т. 1, с. 383), і в словниках часів українізації⁷. Тобто словотвірний тип фемінітивів на *-(Ч)ИИ(Я)* почав виявлятися досить експансивно, вирівнюючи цілу словотвірну модель, згідно з якою чоловіча основа на *-ЕЦЬ* почала приймати суфікс *-(Ч)ИИ(Я)* (досі ця основа приймала головно форманти *-ИЦ(Я)* та *-К(А)*).

Гіпотеза О. Тараненка про те, що цей словотвірний тип укорінився у західноукраїнській мові під впливом західнослов'янських мов, а також під впливом мовної практики західної української діаспори, очевидно, має підґрунтя. Не викликає сумніву й те, що фемінітиви на *-(Ч)ИИ(Я)* зближують українську мову із західнослов'янськими мовами, віддаляючи її від східнослов'янських мов.

⁷ Фемінітив *видавни́ця* засвідчено в різних словниках часів українізації (Кримський, Сфремов, 1924–1933; Ізюмов, 1930; Дорошенко, 1930; Ніковський, 1927).

Польська мова розвиває своєрідну модель словотвору за допомогою форманта *-A*: *ministra, premiera*. Хоча твірна основа на *-r* у польській мові звично приєднує суфікс *-K(A)*: *inżynier – inżynierka, monter – monterka*, однак у цих новотворах його оминають. Мовознавиці Марта Гроховська й Агнешка Вежбіцка припускають, що причиною відходу від закону аналогії може бути латинське походження обох слів, яке й спричинило додавання форманта *-A* до твірної основи, відповідно до моделі словотвору жіночих назв у латинській мові (Grochowska, Wierzbicka, 2015, s. 53). За цією ж моделлю постали польські новотвори *alimenciara, maestra*. Редакція інтернет-журналу „Pinezka” пропонувала і в інших словах замість суфікса *-K(A)* вживати формант *-A*: *redaktor – redaktora, prezes – prezeska, koordynator – koordynatora*. Своєю чергою, польські посадовиці – колишня уповноважена у справах рівності жінок і чоловіків Ізабела Яруга-Новацька та міністерка Йоанна Муха — власною публічною діяльністю і гендерночутливою позицією спричинилися до поширення форми *ministra* в польських медіях (Manuiło). У Вебсловнику поміщено кілька фемінітивів із формантом *-A*: *nosiy – nosija, підліток – підлітка, свідок – свідка*.

Чергова відмінність між українськими і польськими фемінними новотворами виявляється в різній продуктивності суфіксів *-ИЦ(Я)/-IC(A)*. Якщо в українській мові новотвори зі суфіксом *-ИЦ(Я)* займають другу позицію за продуктивністю (26%) (рис. 1), то в польській мові назви із суфіксом *-IC(A)* не виявляють значної продуктивності: *wyrobница, ofiarnica, potocznica, powiernica, przodownica, robotnica, siostrzenica, służebnica, społecznica, synowica, ulubienica, wychowanica, wyrobница*. Крім того, за допомогою цього суфікса утворено чимало слів із негативним забарвленням: *nalożnica, nieszczęsnica, niewdzięcznica, niewolnica, nikczemnica, odszczepienica, okularnica, rozpusznica, roztrzepanica, zawistnica, zazdrośnica, złośnica, żałobnica*.

Висновки

Отже, словотвір фемінітивів в українській і польській мовах зближують потужні суфікси *-K(A)* та *-ИИ(Я)/-YNI (-INI)*, які засвідчують близькість словотвірної фемінізації в українській мові до західнослов'янських мов (*blogerka – блогерка, notariuszka – нотаріуска, parlamentarzystka – парламентарка, premierka – прем'єрка, prezydentka – президентка, programistka – програмістка; wikipedyzka – вікінедистка; chirurgini – хірургиня, członkini – членкиня, matriarchini – матриархиня, monarchini – монархиня, patriarchini – патриархиня, przodkini – предкиня* та ін.).

Водночас в обох мовах ці форманти виявляють різну словотвірну продуктивність, різний засяг і перебіг словотворення. Основна відмінність полягає в тому, що в польській мові переважає словотвірний тип на *-K(A)* із

чергуванням *c/k – cz, g – ż*, а українська мова, уникаючи чергування, розвиває словотвірний тип на *-ИИ(Я)* (пол.: *analizyżka, chemiczka, polityczka; biolożka, epidemiolożka, socjolożka*; укр.: *аналітикиня, хімікиня, політикиня; біологиня, епідеміологиня, соціологиня*).

Словотвірний тип фемінітивів на *-(Ч)ИИ(Я)* в українській мові виказує близькість до польських жіночих назв із *-(cz)уни/-(k)іні* (*krawczyні – кравчи-ня, członkini – членкиня, łowczyні – ловчиня, fachowczyні – фахівчиня, znawczyні – знавчиня, mówczyні – мовчиня, wyborczyні – виборчиня, wydawczyні – видавчиня, sprzedawczyні – продавчиня, twórczyні – творчиня, świadkini – свідкиня* та ін.) і цим провокує припущення стосовно західнослов'янських мовних впливів. Питання походження цього словотвірного типу в українській мові потребує, однак, ґрунтовного вивчення на основі мовної практики, насамперед діалектів. Адже цей тип міг розвинутися на спільнослов'янській основі за зразком: *кравець – кравчиня*.

Засаднича відмінність між обома мовами полягає в тому, що формант *-ИС(А)* у польській мові не виявляє настільки значної продуктивності, як *-ИЦ(Я)* в українській мові, де він є другим за продуктивністю. Так, українським назвам із суфіксом *-ИЦ(Я)* відповідають польські фемінні новотвори із суфіксом *-CZYNI* (*naukowczyні – науковиця, przedsiębiorczyні – підприємщиця, wynalazczyні – винахідниця* та ін.).

Крім того, якщо для польських назв жінок за галузю науки визначальним є закон аналогії (*filmoznawczyні, językoznawczyні, literaturoznawczyні* та ін., бо *znawca – znawczyні*), то їхні українські відповідники творяться за моделлю „основа на *-ЕЦЬ + -ИЦ(Я)*” і згідно із законом мовної економії (*знавець – знавчиня, але фільмознавиця, мовознавиця, літературознавиця* та ін.).

Загалом же підсистема фемінітивів української мови сформувалася як самобутнє лексичне утворення, а припущення про вплив на неї польської мови знаходить підґрунтя тільки в одному словотвірному типі на *-(Ч)ИИ(Я)*, але й воно потребує додаткового дослідження.

Бібліографія

Джерела

- Грінченко, Б. (1927–1928). *Словник української мови* (вид. 3-тє, за ред. С. Єфремова, А. Ніковського) [Hrinchenko, B. (1927–1928). *Slovník ukrajins'koyi movy* (vyd. 3-tye, za red. S. Yefremova, A. Nikovs'koho)]. Vzyato z: r2u.org.ua (dostup: 20.07.2021).
- Дорошенко, М., Станіславський, М., Страшкевич, В. (1930). *Словник ділової мови: термінологія та фразеологія*. Харків-Київ: Держ. вид-во України [Doroshenko, M., Stanislavs'kyu, M., Strashkevych, V. (1930). *Slovník dilovoyi movy: terminolohiya ta frazeolohiya*. Kharkiv–Kyiv: Derzh. vyd-vo Ukrayiny]. Vzyato z: r2u.org.ua. (dostup: 20.07.2021).

- Желехівський, С. (1886). *Малоруско-німецький словар*, Т. I. Львів: НТШ [Zhelekhivs'kyu, Ye. (1886). *Malorusko-nimetskyu slovar*, T. I. L'viv: NTSH].
- Ізюмов, О. (ред.). (1930). *Російсько-український словник*. Харків-Київ: Держ. вид-во України [Izyumov, O. (red.). (1930). *Rosiy's'ko-ukrayins'kyu slovnyk*. Kharkiv-Kyyiv: Derzh. vyd-vo Ukrainy]. Vzyato z: r2u.org.ua (dostup: 19.07.2021).
- Кримський, А., Сфремов, С. (1924–1933). *Російсько-український словник*. Київ: Червоний шлях [Kryms'kyu, A., Yefremov, S. (1924–1933). *Rosiy's'ko-ukrayins'kyu slovnyk*. Kyiv: Chervonuyu shlyakh]. Vzyato z: r2u.org.ua (dostup: 19.07.2021).
- Синчак, О. (2022). *Вебсловник жіночих назв української мови*. Львів [Synchak, O. (2022). *Vebslovnnyk zhinochykh nazv ukrayins'koyi movy*. Lviv.]. Vzyato z: r2u.org.ua (dostup: 20.07.2022).
- СУМ 11. (1970–1980). *Словник української мови: в 11 томах, Київ: Наукова думка [SUM 11. (1970–1980). Slovnnyk ukrayins'koyi movy: v 11 tomakh*, Kyiv: Naukova dumka]. Vzyato z: sum.in.ua (dostup: 20.07.2022).
- Ніковський, А. (1927). *Словник українсько-російський*. Київ: Горно [Nikovs'kyu, A. (1927). *Slovnnykukrayins'ko-rosiy's'kyu*. Kyiv: Horno]. Vzyato z: r2u.org.ua (dostup: 19.07.2021).
- Шведова, М., Вальденфельс, фон Р., Яригін, С., Крук, М., Рисін, А., Возняк, М. *Генеральній регіонально анований корпус української мови (ГРАК)*. Київ–Осло–Єна [Shvedova, M., Val'denfel's, fon R., Yaryhin, S., Kruk, M., Rysin, A., Voznyak, M. *Heneral'nyu rehional'no anotovanyu korpus ukrayins'koyi movy (HRAK)*. Kyiv-Oslo-Jen]. Vzyato z: uacorp.us (dostup: 19.07.2021).
- Яворницький, Д. (1920). *Словник української мови*, Т. I. Катеринослав: Слово [Yavornyts'kyu, D. (1920). *Slovnnyk ukrayins'koyi movy*, T. I. Katerynoslav: Slovo].
- Małocha-Krupa, A. (2015). *Slovnnyk nazw żeńskich Polsczyzny*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Список використаної літератури

- Архангельська, А. (2019). *Femina cognita. Українська жінка у слові й словнику*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 444 с. [Arkhanhel's'ka, A. (2019). *Femina cognita. Ukrayins'ka zhinka u slovi y slovnnyku*. Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, 444 s.].
- Архангельська, А. (2014). До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. II. *Мовознавство*, 1, с. 58–70 [Arkhanhel's'ka, A. (2014). Do problemy slovotvirnoyi feminizatsiyi v ukrayins'kiy movi novit'noyi doby: tradytsiya i suchasnist'. II. *Movoznavstvo*, 1, s. 58–70].
- Брус, М. (2019). *Фемінітиви в українській мові: тенега, еволюція, функціонування*: Монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 440 с. [Brus, M. (2019). *Feminityvy v ukrayins'kiy movi: geneza, evolyutsiya, funktsionuvannya*: Monohrafiya. Ivano-Frankivs'k: DVNZ «Prykarpats'kyu natsional'nyu universytet imeni Vasylia Stefanyka», 440 s.].
- Брус, М. (2009). Фемінітиви української мови в переплетінні давніх і сучасних тенденцій. *Вісн. Львів. ун-ту: Сер. «Філологія»*. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 46, Ч. 1, с. 61–69 [Brus, M. (2009). Feminityvy ukrayins'koyi movy v perepletinni davnikh i suchasnykh tendentsiy. *Visn. L'viv. un-tu: Ser. «Filolohiya»*. L'viv: L'viv. nats. un-t im. I. Franka, 46, I, s. 61–69].
- Вакуленко, М. О. (2018). Декілька зауваг щодо фемінітивів в українській мові. *Вісник Національної академії наук України*, 1, с. 86–89 [Vakulenko, M. O. (2018). Dekil'ka zauvah

- shchodo feminityviv v ukrayins'kiy movi. *Visnyk natsional'noyi akademiyi nauk Ukrainy, 1*, s. 86–89]. Vzyato z: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2018_1_12 (dostup: 19.07.2021).
- Кислюк, Л. (2013). Жінка-космонавт чи космонавтка? *Культура слова*, 78, с. 114–118 [Kyslyuk, L. (2013). Zhinka-kosmonavt chy kosmonavtka? *Kul'tura slova*, 78, s. 114–118].
- Нелюба, А. (2011). Інноваційні зрушення й тенденції в українському жіночому словотворі. *Лінгвістика: Зб. наук. праць. Луганськ*, 2 (23), с. 49–59 [Nelyuba, A. (2011). Innovatsiyni zrushennya y tendentsiyi v ukrayins'komu zhinochomu slovotvori. *Linhvistyka: Zb. nauk. prats'. Luhans'k*, 2 (23), s. 49–50].
- Пономарів, О. Д. (1999). *Культура слова: Мовностилістичні поради*. Київ: Либідь, с. 164 [Ponomariv, O. D. (1999). *Kul'tura slova: Movnostylistychni porady*. Kyuyiv: Lybid', s. 164].
- Пузыренко, Я. (2000). До проблеми номінації осіб жіночої статі в українській мові (гендерний аспект). *Наукові записки НаУКМА*, Т. 18. *Філологічні науки*, с. 36–42 [Puzyrenko, Ya. (2000). Do problemy nominatsiyi osib zhinochoyi staty v ukrayins'kiy movi (hendernyy aspekt). *Naukovi zapysky NaUKMa*, T. 18. *Filolohichni nauky*, s. 36–42].
- Семенюк, С. (2000). *Формування словотвірної системи іменників із модифікаційним значенням жіночої статі в новій українській мові*: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 20 с. [Semenyuk, S. (2000). *Formuvannya slovotvirnoyi systemy imennykiv iz modyfikatsiyum znachennyam zhinochoyi staty v noviy ukrayins'kiy movi avtoref. dys. kand. filol. nauk: 10.02.01. Zaporizhzhya: Zaporiz'kyu natsional'nyu universytet*, 20 s.].
- Тараненко, О. (2015). *Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець ХХ–ХХІ ст.)*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 248 с. [Taranenko, O. (2015). *Aktualizovani modeli v systemi slovotvorennya suchasnoyi ukrayins'koyi movy (kinets' XX–XXI st.)*. Kyuyiv: Vydavnychy dim Dmytra Buraho, 248 s.]
- Grochowska, M., Wierzbicka, A. (2015). Produktywne typy słowotwórcze nazw żeńskich we współczesnej polszczyźnie. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica*, 49, с. 45–55.
- Manuіło, E. *Od krawcowej do psycholożki, czyli tendencje ewolucji języka polskiego w dziedzinie rzeczowników tytułarnych, nazw zawodów i stanowisk rodzaju żeńskiego*. Vzyato z: <https://www.academia.edu> (dostup: 19.07.2021).